Review

Author(s): Knut Wicksell

Review by: Knut Wicksell

Source: *Ekonomisk Tidskrift*, Årg. 12, häft 1 (1910), pp. 19-30

Published by: Wiley on behalf of The Scandinavian Journal of Economics

Stable URL: <http://www.jstor.org/stable/3437259>

Accessed: 26-06-2016 06:46 UTC

Your use of the JSTOR archive indicates your acceptance of the Terms & Conditions of Use, available at
<http://about.jstor.org/terms>

JSTOR is a not-for-profit service that helps scholars, researchers, and students discover, use, and build upon a wide range of content in a trusted digital archive. We use information technology and tools to increase productivity and facilitate new forms of scholarship. For more information about JSTOR, please contact support@jstor.org.

The Scandinavian Journal of Economics, Wiley are collaborating with JSTOR to digitize, preserve and extend access to *Ekonomisk Tidskrift*

Litteratur.

Fritz H:son Brock, Om den ekonomiska fördelningen och kriserna. Lund 1908 (239 s.).

»Om den ekonomiska fördelningen och *om* kriserna» hade varit en mer adekvat titel på denna bok, ty i själfva verket handlar den vida mer om dessa två ämnen hvar för sig än om deras inbördes sammanhang. Detta är gifvetvis ett fel; arbetet sönderfaller härigenom i två väsentligen skilda afhandlingar, hvilka sinsemellan störa och verka som longörer gent emot hvarandra, så snart man söker uppfatta dem som en helhet: man saknar allt för mycket kärnan, midtpunkten i det hela. Endera afdelningen borde därför författaren ha sparat för ett kommande arbete eller undertryckt; hvad som återstode hade i alla fall bildat uppgifter nog för ett doktorsspecimen, för att icke säga för ett lifsverk.

Ett sammanhang finnes visserligen: konjunkturväxlingar och kriser ha en icke ringa betydelse för den ekonomiska fördelningen, men denna betydelse tillkommer dem väl på ungefär samma sätt, hvilken uppfattning man än ansluter sig till rörande krisernas *orsaker*. Låg det däremot författaren om hjärtat att gifva oss sin krisförklaring, så behöfde han härtill tvifvelsutän en fördelningsteori såsom inledning, men denna hade då kunnat göras ofantligt mycket kortare: alla de äldre teorierna, den Böhm-Bawerkska inbegripen, hade ju skäligen kunnat förutsättas såsom bekanta; och af de modifikationer eller tillägg till den sistnämnda, som författaren själf föreslår, är det, så vidt jag kan se, endast en enda (nämligen den i § 3, mom. C framställda, om produktionsskalans inflytande på det ekonomiska resultatet) som har någon betydelse för hans egen krisförklaring eller för hans kritik af äldre dylika.

Äfven i och för sig erbjuder, synes mig, hela denna förra afdelning ganska litet af intresse. Den i början gjorda framställningen af de klassiska författarnes åsikter kan ju icke gifva någonting nytt och lämnar äfven med afsende på klarhet och noggrannhet ett och annat öfrigt att önska. Sålunda förekommer s. 12 uppgiften, att enligt Ricardo en utvidgning af produktionsmarginalen skulle vålla, »först och främst, att jor-

dens andel af det gemensamma produktionsresultatet växer på lönernas och kapitalprofitens bekostnad, och därtill kommer, att äfven arbetslönerna, som ju hufvudsakligen bestå af lifsförnödenheter och därför ej tåla reduktion i större skala, just på grund af de försvårade produktionsvillkoren vid odlingsmarginalen komma att representera ett större arbetskvantum».

Detta är ganska oklart sagdt. Enligt Ricardo växer ju jordräntan, direkt och i första hand, endast på kapitalräntans, icke på arbetslönernas bekostnad, och detta sker just på grund af de försvårade produktionsvillkoren vid odlingsmarginalen. Kapitalisten vid odlingsmarginalen aflönar arbetare, så långt hans kapital räcker, och produkten blir i stället hans egendom; minskas denna produkt, så minskas också hans vinst, men med samma lägre vinst få då alla andra kapitalister nöja sig, och differensen tillfaller jordägarna. De båda af författaren angifna grunderna till kapitalräntans sjunkande bli alltså samma sak.

I sammanhang härmed ville jag sätta ett frågetecken vid förf:s påstående (s. 18), att de klassiska författarna »icke konstruerat några jämnviktslägen» för arbetslönens och kapitalräntans inbördes förhållande — något som Brock eget nog synes vilja räkna dem till förtjänst. Enligt min uppfattning försökte de dock en sådan konstruktion, nämligen den bekanta (af Brock ej omnämnda) *lönefondsteorien*. Äfven Ricardos lära är i grunden en lönefondsteori: arbetarna få sins emellan dela det disponibla, anläggningssökande kapitalet, och kvoten blir lönens storlek. Att *därjämte* folkökningen medför en tendens hos denna kvot att nedsjunka till lefnadsminimum, är teoretiskt sedt en detalj, som skulle kunna alldeles aflägsnas utan att störa den logiska byggnaden af hans system. Denna lönefondsteori var visserligen högst ofullkomlig (något hvarom de klassiska författarna själfva, särskildt Ricardo, voro fullt medvetna) och har först genom Jevons' och Böhm-Bawerks åtgöranden fått ett verkligt vetenskapligt tillsnitt — men *detta* kan dock omöjligen räknas de gamla till förtjänst och de nyare till men.

Ganska ytlig, om ock ej precis oriktig, är äfven författarens framställning af *Jevons*. När han sålunda gent emot *G. Cassel* tar Jevons i försvar mot beskyllningen att ha »förbisett, att kapitalets produktivitet är . . . en funktion ej endast af tiden utan äfven af kapitalmängden», så vill det förefalla mig, som om detta s. k. förbiseende i verkligheten är Jevons' stora förtjänst på detta område; och om han icke fullt konsekvent genomfört sitt åskådningssätt i denna del, så är detta fastmer en brist hos honom. Fattar man nämligen (med Böhm-Banwerk) den år för år tillgängliga fon-

den eller »dotationen» af arbets- och naturkraft såsom en gifven och, för enkelhetens skull, oföränderlig kvantitet, så kan man ju tala om en *genomsnittlig* investerings- och produktions-tid för *hela* denna fond, och denna tidslängd, det genomsnittliga »väntandet» blir då kapitalets *enda variabla dimension*. M. a. o. begreppen kapitalmängd och kapitalinvesterings- och produktions-tid komma på detta sätt att sammanfalla, eller bli endast skilda åt genom en konstant faktor.

Hade författaren besinnat detta, så skulle han kunnat bespara sig och sina läsare det ledsamma hit-och-dit-resonnerande på ss. 23—24, som visar, att han icke fullt trängt till botten af de föreliggande frågorna. Han påstår där, att förklaringen af kapitalräntan såsom bestämd af »väntandets gränsproduktivitet» (enligt den Jevons'ska ränteformeln) visserligen kan ha »ett visst berättigande under statiska förhållanden» men däremot »helt och hållet sviker under dynamiska förhållanden»; strax därefter tar han, efter hvad det tyckes, tillbaka äfven detta sitt halfva medgifvande beträffande »statiska förhållanden» och påstår generellt, att nämnda förklaringsförsök »icke lämnar oss något besked på frågan, hvarför, tack vare den förhandenvarande subsistensmedelfonden, just så och så mycket väntande ställts till samhällets disposition, och hvarför således de olika produktionsfaktorernas gränsproduktivitet», alltså arbetslön och jordränta, »fixerats just på den gifna höjden». Endast medels Böhm-Bawerks metod skulle detta problem kunna lösas.

Om författaren härmed blott vill säga, att Böhm-Bawerk är den första, som faktiskt löst detta problem, så har han fullkomligt rätt; men icke erbjuder det någon svårighet att härvid utgå från väntandet såsom det primära, då man ju därur kan *beräkna* såväl kapitalets (eller subsistensfondens) som de öfriga faktorernas storlek. Detta är i själfva verket det enklaste tillvägagångendet och mest i öfverensstämmelse med Böhm-Bawerks eget genialiska uppslag i 2:dra boken af Positive Theorie. Att han själf gick den motsatta vägen, var närmast en inkonsekvens, som ur didaktisk synpunkt bör beklagas. Känner man nämligen årsproduktionens storlek såsom funktion af nämnda investerings- och produktions-tid eller »väntande» — hvilket motsvarar B. B:s eget antagande rörande produktionsperiodens längd — och antages kapitalet jämt räcka till för en *viss* sådan investerings- och produktions-tid, så fås kapitalräntan omedelbart genom »derivering» af nämnda funktion med afseende på tiden enligt den Jevons'ska formeln: »the interest of capital is the rate of increase of produce divided by the whole produce». Diskonteras nu årsproduktionen med den sålunda funna räntefoten genom det nämnda tidsrummet, så er-

hålles arbetslönen (eller rättare summan af arbetslöner och jordräntor för ett år); och då kapitalet utgör jämt så många årgångar »arbete och jordnyttjande», eller, hvilket blir detsamma, förskotterad arbetslön och jordränta med därå upplupen kapitalränta,¹ som den genomsnittliga kapitalinvesterings tiden utvisar, så blir ju härigenom slutligen äfven kapitalets storlek, i penningar eller förnödenheter räknadt, m. a. o. »subsistensfonden» bestämd. Omvänt hade man då naturligtvis, om denna från början ansetts känd, kunnat beräkna såväl investerings tidens längd som samtliga öfriga faktorer.

Äfven själfva framställningen af den Böhm-Bawerkska kapitalränteteorien är icke fullt korrekt gjord. Vore det riktigt, som förf. (s. 31) säger, att vid produktionsperiodens förlängning företagarens årsvinst pr arbetare »tilltager endast i *aftagande* proportion till kapitalomvägarnes längd», hvar emot de anställda arbetarnes antal, då företagarens kapital tänkes oförändradt, måste »aftaga i lika men omvänd proportion till denna tidslängd» — så skulle ju företagarens profit minskas *redan från början* och aldrig uppnå något maximum. Men nu är det icke så, utan af författarens egna siffror på föregående sida framgår ju tydligt, att årsvinsten pr arbetare i början tilltager i *starkare* proportion än tidslängden — nämligen ända upp till den treåriga produktionsperioden — och *först därefter* i svagare proportion. Detta är också själfva kärnpunkten i den B.-B:ska räntekonstruktionen, nämnda förhållande hade därför af förf. bort understrykas och närmare förklaras — ty det är icke själfklart, om än lätt att bevisa — icke suddas ut eller nonchaleras.

För öfrigt bör det ej glömmas, att B.-B:s teori utgör en medveten och erkänd *abstraktion*, afsedd till förklaring blott af kapitalräntans själfva *begrepp*. De »praktiska slutsatser», förf. drar ur denna teori, torde därför dess upphofsman ingalunda utan vidare vilja godkänna. Bl. a. gäller det ju — hvad B.-B. uttryckligen påpekar, men författaren först längre fram tyckes erinra sig — att arbetarne i verkligheten ha, icke blott det egentliga kapitalets innehafvare, utan äfven jordägarne (och diverse monopolister, faktiskt också högre löntagare m. fl.) att dela med. Det låter därför tänka sig, att en lönepolitik, som vore fåfäng gent emot de förstnämnda, icke dess mindre i viss mån kunde drifva lönerna i höjden på de senares bekostnad.

Vi komma nu till de tillägg, resp. den modifikation i denna teori, som författaren själf framställer. De förra gälla införandet af »dynamiska» i

¹ B.-B. använder, som bekant, endast »enkel ränta», hvilket naturligtvis är en brist.

stället för statiska förhållanden, hvilket sker dels från »mekanisk», dels från »biologisk» synpunkt — med dessa termer afses, att arbetsprestationen först tänkes *oberoende* af arbetslönens storlek, men därefter *föränderlig* med denna. De ur »mekanisk» synpunkt anställda betraktelserna synas mig emellertid vara af tvifvelaktigt värde. Hufvudsakligen gå de ut på att framhålla möjligheten af att genom *långvariga kapitalinvesteringar*, särskildt varaktiga jordförbättringar, under längre eller kortare tid hindra »subsistensfonden» att stiga och därmed kapitalräntan från att sjunka till en oprofitabel nivå. Detta är riktigt, men när författaren går så långt som att påstå, att en fortsatt kapitalackumulation rent af skulle föranleda till *jordräntans sjunkande*, enär vid en tillräckligt låg räntefot jordförbättringar skulle kunna verkställas, »kapital substitueras för jord» in infinitum, så undrar jag, om denna åsikt kan vara i öfverensstämmelse med en god teori (att den är snörrätt motsatt den Ricardo'ska, behöfver ej visas). I själfva verket kan ju samma resonnemang tillämpas äfven på förhållandet mellan kapital och *arbete*; kapital kan substitueras för arbete i form af arbetsbesparande maskiner, och äfven detta lönar sig tydligen bättre i den mån kapitalräntan står lågt; men icke vill väl författaren påstå, att en kapitalackumulation *såsom sådan* skulle kunna leda till ett sjunkande af *både* arbetslön och jordränta? Ställer man emot hvarandra vare sig arbete och kapital, eller jord och kapital — under negligerande i båda fallen af den tredje faktorn, som antages vara en »fri förnödenhet» — så kommer man under tillämpande af den Böhm-Bawerkska kapitalteorien (eller i analogi därmed) till det resultat, att kapitalräntans sjunkande ipso facto skulle medföra en stegring, icke blott af arbetslönen, utan äfven af jordräntan. Träda däremot alla tre elementen tillsammans, så blir visserligen problemet mera inveckladt (det blir så att säga ett nationalekonomiens »tre-kroppars-problem»), och den abstrakta möjligheten bör ej förnekas, att en kapitalökning undantagsvis rent af skulle kunna ha en sänkning af jordräntan till följd, under det att arbetslönen desto mer stege i höjden (liksom också tvärtom). Men *regel* synes detta icke kunna vara, ty arbetslönens stegring bör ju ha en *substitution af jord för arbete* till följd och sålunda draga med sig äfven jordräntans. Ett afdiknings- eller annat jordförbättringsföretag, som med *nuvarande* pris på arbetslön och jordnyttjande nätt och jämt skulle löna sig, blir oräntablelt, om arbetslönen under tiden har stigit (och än mera så, om jordräntan samtidigt skulle ha sjunkit). De nya kapitalen komma då i stället att konkurrera om den *gamla* jorden (t. ex. för att genom ökad användning af dragare göra sig mera oberoende af den

dyra arbetskraften), hvilket måste ha jordröntans stigande till följd o. s. v. Jag kan därför ej se rättare, än att t. o. m. i ett stationärt, men någorlunda tätt befolkadt, samhälle en fortsatt kapitalackumulation snarast skulle förorsaka en stegring jämväl af jordröntan — allt under förutsättning, att icke själfva den tekniska ståndpunkten undergår förändring genom nya upptäckter och uppfinningar — och än mer skulle detta naturligtvis bli fallet, om kapitalröntan sjönke vid sidan af en fortgående folkökning, hvilket, trots förf:s bestridande, naturligtvis icke är uteslutet.¹ Den tröst han vill räcka oss gent emot farhågan, att vid fortsatt kapitalackumulation jorden, kapitaliserad efter en ytterst låg räntefot, kunde få ett nästan oändligt högt saluvärde och sålunda bli ett privilegium exclusivum för de dåvarande innehafvarne af jorden och deras arfvingar, synes därför något svag.²

Under den »*biologiska*» synpunkten behandlar författaren ett ämne, som i och för sig erbjuder ett icke ringa, såväl teoretiskt som praktiskt intresse, nämligen det stegrande af *arbetsintensiteten*, som kan väntas bli en följd af stigande löner. Det är klart, att, så långt detta är fallet, utsikterna för en löneförhöjning äro gynnsammare, än de eljest skulle vara, ty arbetsgifvarne ha nu icke längre fullt samma anledning att genom »förlängda produktionsomvägar» reagera mot en inträffande lönestegring. Då emellertid denna ökade arbetseffektivitet kanske icke inställer sig strax, utan först i den mån som förbättrade lefnadsvanor, ökad bildning o. s. v. gör sig gällande bland arbetarne, finnes här onekligen rum för en löne*politik* t. ex. gående ut på att icke allt för brådstörtadt låta hvarje lönehöjning föranleda till insättande af nytt maskineri, utan snarare afvakta dess gynnsamma inflytande på det lefvande arbetets afkastning. Men att man af denna omständighet skulle känna sig »frestad att draga den slutsatsen, att all nöd och allt elände berodde endast på den mänskliga dumheten och okunnigheten» — en sats, som kanske ur *andra* synpunkter kan ha sitt berättigande — förefaller icke så litet öfverdrifvet. Denna förf:s optimism kan endast förklaras däraf, att han genomgående resonerar, som om arbets-

¹ Det för Brocks uppfattning gynnsammaste fallet vore väl, om det i ett land finnes ymnig tillgång på obrukad jord, som med utlägg *en gång för alla* af en viss, gifven *arbetsmängd* kunde göras fruktbar. Men hur många sådana länder finnas? Hur många skola finnas om ett århundrade eller par, ifall folkökningen fortgår med tillnärmelsevis samma styrka som nu?

² För kuriositetens skull må anmärkas, att nämnda påföljd skulle inträffa, icke först när kapitalröntan redan hade sjunkit ned till noll; utan det vore tillräckligt, om kapitalröntan i framtiden kunde *väntas* sjunka, om än så långsamt, blott sjunkandet fortginge i en *konvergerande* serie. t. ex. i geometrisk progression...

effektivitetens stegring skulle ske i *starkare* förhållande än lönens — en förutsättning, som väl dock endast i rena undantagsfall kan göras. Brock är ju icke ensam om denna sin syn på tingen, dock vågar jag påstå, att det enda rimliga antagandet härvidlag, när det gäller det stora flertalet arbetare, är, att en lönestegring väl skulle föranleda till ökad arbetsprestation, men i *svagare* och troligtvis långt *svagare* förhållande än lönen växte. (Dessutom får man icke glömma, att ökade timlöner i en mängd fall skulle ge anledning till förkortande af arbetstiden, som ju allt fortfarande är ett af arbetarnes förnämsta önskningsmål). Men hvart tar i sådant fall författarens ordande om »dubbla jämnviktslägen» och om de kolossala vinster, som skulle skördas af såväl arbetare som arbetsgivarer genom produktionsperiodens förkortande, vägen?¹ Tills vidare torde väl de stora häfstängerna till förbättrande af arbetarnes lefnadsstandard — förändringar i den bestående egendoms- eller arfsrätten fränsedda — vara och förbli de samma som den klassiska nationalekonomien anvisade: tekniska framsteg, ökad kapitalbildning, framför allt å arbetarnes egna händer, samt — ej minst såsom medel att befordra den sistnämnda — minskad folkökning.

De öfriga »praktiska slutsatser», som förf. utdrager ur sina skäligen fantastiska premisser, lämnar jag åt sitt värde, och antecknar endast, att han, i fråga om arbetarnes förmåga att (genom sammanslutning) höja sina löner utöfver det af den fria konkurrensen frambragta jämnviktsläget, tvärtom ställer sig mycket pessimistisk, i det han i likhet med så många andra författare anser, att en förhöjning af arbetarnes löneinkomster kunde i framtiden bli till skada för dem själva, enär den »ej i nämnvärd grad kommer kapitalackumulationen till godo, då ju förbättringen af lönevillkoren skall tjäna till ett (omedelbart) höjande af lefnadsstandarden». Men hvem säger, 'att löneförbättringen nödvändigt *skall* tjäna nämnda syfte? Kunde ej arbetarne tänkas vara förutseende nog att söka frambringa höjda löner just för att

¹ S. 67 n. medger Brock, att de siffror, han valt för att bevisa denna sin sats, äro något väl optimistiska, men påstår, att »ingen principiell förändring i resonemanget sker, så länge man endast vidhåller, att en stegring i lönen äfven medför en stegring i arbets-effektiviteten». Detta är naturligtvis oriktigt. Stegras arbetseffektiviteten endast i samma eller *svagare* förhållande än lönen, så kan ju ingen förkortning af produktionsperioden och alltså, vid oförändrad kapitaltillgång, ingen löneförhöjning alls äga rum. Stegras den åter i något, men obetydligt *starkare* grad än lönen, så blir äfven produktionsperiodens förkortning obetydlig, och det kan då mycket väl hända, att kapitalet icke räcker till för de högre löner, som nu för arbetsgifvarne själfva blifva mest förmånliga. En del af arbetsstyrkan måste alltså afskedas och skulle, egendomligt nog, under sådana förhållanden icke alls kunna vinna anställning — förr än nytt kapital hunnit bildas.

bli i tillfälle att spara hela eller större delen af öfverskottet? I så fall skulle ju deras *nuvarande* ställning bli minst lika god, som om de nöjde sig med »jämnviktsläget», och i framtiden komme de då i åtnjutande af både den indirekta och den direkta fördelen af kapitalackumulationen (oförminskad lön, eventuellt löneförhöjning *plus* kapitalprofit) under det att de eljest endast erhålla den indirekta. För att en sådan politik, förutsatt att den vore möjlig att genomföra, skulle lända arbetarne till *skada*, måste det kunna visas, att företagarne och kapitalisterna, om deras vinst minskades, icke blott skulle konsumera lika mycket som nu (hvilket författaren antager) utan *ännu mera därtill*, d. v. s. lefva upp själfva kapitalet, och detta i en grad, som skulle för arbetarne motväga den nämnda direkta vinsten på deras egna besparingar. Tänkbart är sådant visserligen, men icke utan vidare sannolikt, i alla händelser är här en påtaglig lucka i förf:s resonemang.

Återstår ytterligare den »modifikation» af den Böhm-Bawerska teorien, som författaren s. 81 ff. uppställer och som är märklig, ej minst därför, att den för honom bildar utgångspunkten för en helt ny *kristeori*.

Han anmärker nämligen, hvilket är fullt riktigt, att Böhm-Bawerk underlåtit att taga hänsyn till *produktionsskalans* betydelse för (det relativa) produktionsresultatet, m. a. o. till den efter Marshall s. k. lagen för »increasing return», en företeelse, som, i förbigående sagdt, i verkligheten ingalunda bildar en logisk motsättning till lagen för »diminishing return»; utan alltför väl kan bestå vid sidan af denna, t. o. m. inom en och samma produktionsgren — i den mån den öfverhufvud äger bestånd. Af denna omständighet, att produktionen i stor skala under vissa betingelser visat sig mera gifvande än produktionen i liten skala, drar nu Brock de mest vidtgående konsekvenser. Bl. a. är han genast (s. 92 ff.) färdig med en ny lönepolitisk konklusion, gående ut på, att arbetarne, för att icke »förvärra krisfenomenet», icke borde vara så angelägna att uppdrifva sina löner under en ekonomisk uppsvingsperiod, men däremot med så mycken större kraft motsätta sig deras sänkande under depressionstider, ty när de så göra ge de bl. a. nådestöten åt de små och därför svaga företagen, som nått och jämnt kunnat hålla sig uppe under haussen, och befordra härigenom den koncentration af produktionen, som är den ekonomiska utvecklingens mål. Intressantare än denna »praktiska slutsats», som jag blott antecknar utan att vilja ingå på kritiken däraf, synes mig emellertid den användning vara, som Brock af nämnda sakförhållande gör för själfva den teoretiska förklaringen af kriserna, hvilken jämte en utförlig polemik mot äldre förkla-

ringsförsök uppfyller hela den senare delen af hans arbete. Denna teori går i korthet ut på följande:

På grund af den större produktionens mera gifvande karaktär förefinnes hos alla producenter en sträfvan att *utvidga sina företag*. Som emellertid det befintliga (reala) kapitalet endast tillåter en totalproduktion af visst omfång, så kan denna sträfvan endast tillfredsställas med tillhjälp af »den egendomliga, kvasiartade kapitalkraft, som den moderna penningmarknaden skapar, och hvilken gör det möjligt för företagarna att till en tid disponera öfver större nominella kapital, än som äga real motsvarighet». Följden blir nu ökad efterfrågan efter arbetare och *höjda löner*. Äfven denna löneförhöjning är visserligen, såsom icke grundad på en kapitalökning, i det stora hela blott nominell, ty genom varuprisens stegring få reallönerna tvärtom efterhand en stillastående och mot slutet af haussen t. o. m. sjunkande karaktär. (Det statistiska beviset härför söker Brock längre fram i boken att lämna.) På företagarnes planer och beräkningar verkar emellertid denna penninglönernas stegring med full styrka, och de reagera häremot genom en *förlängning af produktionsomvägarna* (insättandet af nytt maskineri), »utöfver gränserna för v. Böhm-Bawerks jämnviktsläge». Den starka efterfrågan efter nya fasta kapitaldelar och materialier för dessa, som häraf blir följden, vållar en ny förskjutning, i det arbete dragas till maskinverkstäder, järnverk, kolgrufvor o. s. v. samt *från* framställningen af konsumtionsförmödenheter; denna brist på arbetare vid oförminskad efterfrågan på produkterna vållar ytterligare behof af maskineri för att öka produktionen, och sålunda fortgår det i en *circulus vitiosus*, till dess disproportionen eller derangeringen af hela produktionssystemet nått den höjd, att alltsammans måste hamna i en kris, åtföljd af depression och arbetslöshet.

Vid det allt annat än tillfredsställande läge, hvori teorien för konjunkturväxlingens och kriser ännu alltjämt befinner sig, anser jag för min del, att man bör vara försiktig med att afvisa något som helst försök till förklaring af dessa fenomen. De flesta sådana försök torde innehålla åtminstone någon sanning, och så är måhända fallet äfven med detta. Dock tillstår jag, att flera af länkarna i denna långa slutledningskedja förefalla mig något bräckliga.

Att en tendens till produktion i större skala gör sig gällande på en mängd områden i det moderna ekonomiska lifvet, är ju obestridligt, men hufvudsakligen torde den dock komma till uttryck, dels vid startandet af alldeles nya företag, dels vid den sammanslutning eller sammansmältning af

äldre dylika till truster, ringar o. s. v., hvarom på senare år så mycket talats. Sistnämnda företeelse torde väl dock i lika, om ej än högre grad äga rum under en baisse som under en hausse och åstadkommer ju dessutom icke någon ökad efterfrågan efter arbetare. Att åter producenterne i gemen, innehafvarne af gamla, i gång varande företag, skulle under vanligt lugnt affärsläge sträfvä att utvidga sin rörelse *utan* att föränledas därtill af ökade beställningar eller nya afsättningsmöjligheter, synes vara en motsägelse. Förefinnas däremot *dess* förutsättningar, så behöfver man icke ens tillgripa satsen om den ökade produktionsskalans förmånliga inverkan; det är ju klart, att vid ökad afsättning och god förtjänst en hvar söker producera så mycket som möjligt för att förtjäna så mycket som möjligt. Ingenting är därför lättare att förklara än produktionsutvidgningarnas tillkomst eller sträfvandet därefter under en hausse, *som redan kommit i full gång* — men *där* kniper det; primus motor är kinkigare att finna.

Ville man emellertid godtaga Brocks utgångspunkt, så är det å andra sidan svårt att inse, hvarför denna omständighet skulle medföra det, mer och mindre regelbundna, *cykliska* förlopp, som utmärker konjunkturväxlingarna. En allmän förlängning af produktionsomvägarne är ju ännu icke detsamma som en derangering af själfva produktionen. Äfven om den ginge längre än hvad hvarje enskild företagare, vid ett *riktigt* bedömande af lönernas höjd, skulle ha ansett för sig mest lönande, så skulle ju detta, såsom författaren själf förut utvecklat (i anslutning till en af mig gjord anmärkning till B.-B:s teori) i verkligheten endast lända företagarne till ökad vinst och stegra hela det nationella produktionsresultatet. Arbetarne finge visserligen (delvis) betala kalaset genom sänkta reallöner, men detta behöfver ju ej föränleda till en kris, med mindre man faller tillbaka på den gamla »underkonsumtions»-teorien. Slutligen borde ju företagarne, så snart de stegrade varuprisen underrättat dem om deras misstag med hänsyn till lönernas verkliga höjd, bli benägna att slå in på ett motsatt förfarande, förkorta produktionsperioden i den mån det kan ske, och minska sina maskinbeställningar.

Sistnämnda invändning har Brock själf förutsett och upptar den, dock först mot slutet af boken (s. 214 ff), till besvarande, men hans svar — i hvilket han med en för en teoretiker mindre lycklig vändning åberopar »lifvets lagar» gent emot »den gråa teoriens» — verkar något nödfallsargumentation, och man tycker sig läsa mellan raderna, att det icke ens riktigt tillfredsställt honom själf. —

Det stegrande af penningröntan, som utgör ett af de mest utmärkande

kännetecknen för en hausse, förklarar Brock genom en »kapitalhunger, grundad i själfva det ekonomiska systemet» och till sin natur omätlig, enär den ju förorsakas af den nämnda permanenta utvidgningstendensen. En enklare och, som mig synes, i sig själf sannolikare förklaring har bl. a. Spiethoff lämnat genom påpekande af den stegring af själfva *kapitalets produktivitet*, som måste bli en följd af de *nya uppfinningar* eller *nya marknadens* öppnande för världshandeln, som enligt honom plägar ge den första anledningen till hvarje hausse. Men dessa »Anlässe» vill Brock endast låta gälla såsom ett »bifenomen», och de skola själfva »till stor del ha sin grund i den, tack vare den af andra orsaker redan i gång varande cykeln, framkallade oförmågan till harmonisk och jämn kapitalplacering» (s. 161) — hvilket ju onekligen låter en smula mystiskt. Något *sakskäl*, hvarför en så substantiell och nära till hands liggande förklaring måste afvisas, anger Brock, så vidt jag kunnat finna, icke; han endast varnar för den såsom »förvirrande bilden» och »undandöljande de djupare liggande kausalkedjorna»...

Olyckligtvis saknar man hos Brock själf i allt för hög grad den breda, systematiska framställning af det kausalsammanhang, han tror sig ha funnit, hvilken det ju skulle vara en af bokens hufvuduppgifter att lämna. En sådan framställning utlofvas hela arbetet igenom, men kommer i själfva verket aldrig; ännu på de sista arken nöjer han sig öfvervägande med blotta antydningar och ordar för öfrigt vidt och brett om välbekanta eller själfklara saker, som icke göra någon människa glad. S. 226 få vi den öfverraskande, med kursiv stil tryckta upplysningen, att »den verkliga, yttersta orsaken till omslaget från hausse till baisse» utgöres af — »knappheten på människomaterial, möjligt att i en hast förvandla till kol- och järnarbetare». Så står det faktiskt; men förmodligen har väl Brock här närmast tänkt på de yttre synliga *tecknen* eller *symptomen* till haussens afslutning, eljest vore det ju synnerligen lätt att drifva denna hans sats in absurdum. Den verkliga, inre orsaken till omslaget måste väl dock ligga betydligt djupare än så, men denna få vi heller aldrig riktigt reda på; och hvad den efterföljande perioden, baissen, beträffar, skyndar Brock — i likhet med de flesta kristeoretiker — med ytterst lätt hand öfver denna, liksom ifrig att komma öfver till nästa hausse; ehuru baissens fenomen torde vara minst lika värda att studera, ja för en rätt uppfattning af konjunkturväxlingarna kanske än viktigare än haussens. — »Ett tillstånd utan kriser måste vara ett tillstånd utan hausse» säger han till sist. Häri ligger efter min tro grundfelet i såväl hans egen som många andras kris-

uppfattning. En kris, i detta ords vanliga mening, torde visserligen vara otänkbar utan föregående hausse, men icke så en hausse utan efterföljande kris, icke ens i ett system af fri konkurrens. Liflig affärsverksamhet och stark kapitalinvestering äro ju i och för sig intet sjukdomsfenomen, om de än lätt kunna slå öfver i ett sådant. Konjunkturväxlingar och kriser torde därför till sitt väsen vara skilda saker (och måste då också ha skilda orsaker) om de än historiskt mest träffas tillsammans. Att *kriserna* bero på en »derangering», en »disproportion» o. s. v. af den ekonomiska mekanismen, är icke svårt att medge, eftersom de ju till själfva sin natur *äro* en sådan. Men att högkonjunkturen i sin helhet ytterst skulle ha sin grund i ett ekonomiskt misstag, en sträfvan, som icke kan uppfyllas, en utvidgningstendens, för hvilken det materiella underlaget saknas, och som därför allt från början måste så att säga uppfödats artificiellt med papperskreditens tillhjälp — detta bjuder mitt enkla förstånd emot, i alla händelser afvaktar jag några starkare bevis härför än Brock presterat.

Jag avslutar härmed min granskning, som dess värre redan blifvit tämligen vidlyftig. Jag kan möjligen ha dömt förf. för strängt, — såsom själf delvis »part i målet» bör jag åtminstone lämna denna möjlighet öppen — men mitt hufvudintryck är, att han — med undantag måhända af de rent statistiska delarne af sitt arbete, som jag i saknad af egna fackkunskaper icke vågar bedöma — näppeligen har tillfredsställande behandlat något enda af de vetenskapliga problem, som han här gifvit sig i kast med, hvarvid dock dessas delvis mycket svåra och invecklade natur måste komma i betraktande som en starkt förmildrande omständighet. Någon värdesättning af boken i öfrigt vill jag icke ge mig in på. Jag känner författaren såsom en kunskapsrik och skarpsinnig, särskildt för ekonomisk forskning både lifligt intresserad och väl utrustad person. Dessa egenskaper komma nog också till synes på mer än ett ställe i hans bok, hvars förtjenst, att ha satt nya problem under debatt eller de gamla problemen under ny debatt, dessutom torde böra erkännas. Men de undanskymmas, synes mig, i alltför hög grad genom en bristande själfkritik och själfbe-gränsning, som understundom verka något pinsamma.

Lund september 1909.

Knut Wicksell.